

Speaking Absence. Art Museums, Representation and Knowledge Creation
M. Tali

Samenvatting “Spreekende afwezigheid. Kunstmusea, representatie en de productie van kennis”

Aanwezigheid is een toestand, die vaak voor lief wordt genomen. Wanneer we een museum bezoeken leren we om te waarderen wat we aantreffen. Musea leggen gedetailleerd uit hoe wij als bezoekers de kunstwerken, die we tijdens ons bezoek tegen komen, moeten lezen. Bijna nooit wordt ons verteld wat we niet zien. Mijn dissertatie heeft tot doel om dat wat niet tastbaar is aan de orde te stellen, en om de verschillende vormen van afwezigheid die musea creëren en ondersteunen zichtbaar te maken. Ik bestudeer museale afwezigheid, en daarbij ligt mijn focus op de relaties rond kunst, inclusief de wijzen waarop musea gemeenschappen bouwen, de dominante aanwezigheid en zichtbaarheid die door kunst in musea worden gecreëerd en de manieren waarop ‘eigenaarschap’ en politieke legitimiteit musea en de kunstwereld beïnvloeden. Mijn centrale argument in de dissertatie is dat musea constant niet alleen aanwezigheid maar ook afwezigheid creëren, welke laatstgenoemde vaak onbenoemd blijft.

Museale afwezigheid heeft verschillende schimmen en vormen. Om die te onderzoeken betrek ik drie aspecten in mijn dissertatie: de ruimtes in musea, wijze van archivering, en tentoonstellingspolitiek. Mijn begrip van afwezigheid wordt gevoed door postkoloniale theorie (Derrida, Spivak, Bhabha, Taylor) en *memory studies* (Huysen, Nora). Museale afwezigheid heeft materiële en immateriële kanten die respectievelijk zijn gebaseerd op uitgesloten objecten en bepaalde ongewenste sociale identiteiten. Met ‘het labelen’ van deze ongewenste sociale identiteit wordt een andere identiteit genegeerd, oftewel impliciet afwezig gemaakt. Hierdoor wordt vervolgens een tot zwijgen gebrachte ‘Ander’ gepositioneerd, worden sommige lokale gemeenschappen hun herinnering ontnomen en de mogelijkheid tot zelfidentificatie met het gerepresenteerde gebied van musea. Door *close reading* traceer ik de manieren waarop afwezigheid een effect heeft op kennisproductie in musea en de specifieke manieren waarop musea bewust zowel materiële als immateriële vormen van afwezigheid creëren.

Mijn casestudies zijn vier musea voor moderne en hedendaagse kunst: het Ludwig Museum in Boedapest, het Hamburger Bahnhof in Berlijn, het Kiasma Museum in

Helsinki en het Kumu Museum in Tallinn. Ik onderzoek de gebruikte technieken van het creëren en bemiddelen van afwezigheid, door te kijken naar narratieve en ruimtelijke aspecten in het werk van deze musea en naar de wijze van archivering. De geschiedenis van deze instellingen is voor mij ook een aanleiding om de groeiende rol van privéverzamelaars te conceptualiseren en om te kijken naar nieuwe methodieken om zo hun invloed op museale ruimtes en collectiepolitiek te duiden.

Om 'afwezigheid' in dit onderzoek te kunnen analyseren, ben ik begonnen met de monumentale aanwezigheid die een museum creëert. Door in het eerste hoofdstuk de figuur van Beuys te analyseren, ga ik na hoe deze kunstenaar gebruikt werd om een specifieke dominante vorm van nationaliteit te communiceren. Dit 'behoren' of 'thuishoren' (*belonging*) bij een specifieke natie heeft zowel ruimtelijke als narratieve effecten op het vorming van identiteiten dat het Hamburger Bahnhof promoot en reproduceert. Wanneer dit 'behoren' wordt opgelegd aan het hedendaagse sociale landschap, gaat dit vooral een strijd aan met de herinneringen en identiteiten van gemeenschappen van minderheden die in het tegenwoordige Duitsland wonen. Door het verheerlijken van Beuys als een belangrijke vaderlandse vertelling, kunnen andere vormen van 'thuishoren' impliciet genegeerd worden. Door het vergelijken van twee retrospectieven over Beuys, in Berlijn en Düsseldorf, licht ik verder toe hoe museale verhalen in de hedendaagse kunstmarkt worden vormgegeven door spelers die betrokken zijn bij de constructie ervan.

In mijn tweede hoofdstuk maak ik een onderscheid tussen de handelingen van 'aanwezig' (Bhabha) en 'afwezig' die worden bekrachtigd door musea als onderdeel van het vormen van een identiteit middels het vertellen van verhalen. Mijn aandachtspunt in dit hoofdstuk is het onderscheid dat wordt gemaakt tussen een denkbeeldige 'wij' en 'zij'. Ik heb deze handelingen van het toeschrijven van identiteit benaderd als politieke handelingen, omdat door het identificeren van een 'wij' en het omschrijven van de Ander, het de bezoekers ofwel wordt toegestaan ofwel wordt verboden om toegang te krijgen tot een identiteit en vaak ook tot de respectieve kennis. Met deze benadering bekijk ik in detail vier tentoonstellingen samengesteld uit museumcollecties (*Difficult Choices*; *Reality Bites*; *Die Kunst ist Super*; *The Other Side of the Sky*). Musea vormen op een actieve manier bezoekerservaringen door zich te

fixeren op individuele posities binnen een gemeenschap. Dat doen ze door het vastpinnen of 'labelen' van identiteiten in vertellingen. Mijn argument is dat het impliciet 'afwezig' opzettelijk gebeurt, en hoewel het 'afwezig' van informatie over identiteiten van kunstenaars en kunstwerken verschillende doelen kan dienen, is het promoten van een lokale dominante herinnering en het daartoe 'behoren' een terugkerende museale praktijk in het vormen van betekenis.

Ruimtelijke ervaringen zijn specifiek. Het feit dat de vier musea op verschillende manieren hun collecties presenteren, met uiteenlopende ruimtelijke ervaringen, was voor mij de aanleiding om de totstandkoming van hun ruimtelijkheid te onderzoeken. In mijn derde hoofdstuk onderzoek ik de manieren waarop ruimtes verbonden zijn met herinnering en kennis. Ik argumenteer in navolging van Lefebvre dat betekenissen en relaties zijn ingebed in structuren en dat deze ons informeren en geleidelijk gematerialiseerd worden in museale processen van kennisconstructie. Ik maak een onderscheid tussen vier verschillende spelers: staten, steden, bedrijven en privéverzamelaars. Terwijl de rol van de staat is afgenomen in het neoliberale tijdperk sinds de jaren negentig, is er een groeiende impact waar te nemen van verzamelaars en bedrijven in de nieuwe machtsdynamiek. De rol van de privéverzamelaars was bijzonder prominent in het Hamburger Bahnhof. Dat was een aanleiding om de invloed daarvan op de ruimtelijke inrichting nader te observeren. Er is een nieuw type ruimte in het museum verschenen, dit type noem ik 'verzamelaarsruimte'. Deze term 'verzamelaarsruimte' geeft mij de mogelijkheid om de dominante aanwezigheid van privéverzamelaars in publieke museale instellingen te duiden. De 'verzamelaarsruimtes' dragen bij aan het onzichtbaar maken van lokale gemeenschappen in het museum, doordat deze de invloed van verzamelaars op het museum ten opzichte van andere mensen vergroten. In andere woorden, 'verzamelaarsruimtes' reproduceren de netwerken en relaties van de lokale economische elite op een prominente manier. Deze ruimtes consolideren hiërarchieën door het beïnvloeden van structuren en narratieven op tweeërlei wijze. Verzamelaarsruimtes kunnen een open discussie hinderen en ook de transparantie van het museum verminderen.

In hoofdstuk vier ga ik in op de wisselwerking tussen natievorming en neoliberalisme aan de hand van het voorbeeld van de West-Duitse verzamelaar Peter

Ludwig (1925-96). Zijn schenking aan Hongarije leidt mij er toe om de traditionele wijzen van analyseren van de invloed van privéverzamelaars en hun rol te problematiseren. Aan de hand van dit voorbeeld stel ik voor dat structurele veranderingen binnen musea beschouwd moeten worden in relatie tot deze vormen van privatisering. De nieuwe museumstructuur die Ludwig creëerde binnen het Hongaars Nationaal Museum, dient als een voorbeeld voor het onderzoeken van vroege vormen van privatisering en het terugtrekken van de staat uit het domein van publiek erfgoed. Wat de Ludwig-collectie vooral tot een belangrijke bron en plek van een continue strijd maakt, zijn de historische nalatenschappen, gevormd door de afwezigheid van collecties van Oost-Europese kunst die de regio zouden kunnen representeren en haar geschiedenis vertellen. De afwezigheid van eigendom in de Sovjet-Unie en de Oostbloklanden, maakte de opbouw van privéverzamelingen onmogelijk. De collectie van Ludwig die hij in Duitsland verzamelde en aan Hongarije schonk, is een uitzondering. De politiek van identificatie met Oost-Europa door het museum, onder leiding van de directeur Barnabás Bencsik, werd niet getolereerd door de regering van Viktor Orbán.

In het vijfde hoofdstuk analyseer ik de praktijk van het verzamelen. Ik stel dat een van de belangrijke nalatenschappen die privécollecties aan het archiveren toevoegen, de dominantie is van de *upper class* witte mannelijke blik. Deze dominante blik, gebaseerd op tradities in musea, sluit gelijktijdig de perspectieven van minderheden uit en construeert genderrollen in het voordeel van mannelijke kunstenaars. Het produceren van 'afwezigheid' in een verzameling is een manier van actief ontkennen van bepaalde nalatenschappen en herinneringen, uitgedrukt in kunst en beelden die niet zijn verzameld. Deze posities van herinnering en gemeenschap worden op deze manier veranderd in posities die begrip ontberen, en naïef of primitief zijn, wanneer ze beschouwd worden vanuit het perspectief van de dominante museale praktijk. Afwezigheid in deze context wordt met andere woorden een onzinnige *ab-sense*.

In mijn laatste hoofdstuk gebruik ik vijf voorbeelden van 'policed' (Rancièrè) kunstwerken en posities van kunstenaars, om zo te kunnen begrijpen hoe deze de *rational*, of ingebedde logica van museumcollecties ontsluiten. Door het analyseren van het werk van Kiba Lumberg, Kristina Norman, Renata Stih, Frieder Schnock, Andrea Geyer en Arno Breker, als specifieke voorbeelden van afwezigheid, heb ik de

mogelijkheid om de micropolitiek van museale afwezigheid uit te drukken. Het doel dat ik met deze voorbeelden wil bereiken, is om het karakter van representatie te theoretiseren, welke musea zonder hun uitdrukking, dus door middel van 'afwezigheid', bewerkstelligen. Deze voorbeelden tonen hoe museale afwezigheid aan de ene kant bestaat uit posities van herinnering en identiteit, en aan de andere kant uit hun materiële uitdrukking in kunstwerken. Het discours van economie en politiek, wordt zo op een actieve manier samengebracht in deze artistieke praktijken binnen het discours van herinnering en 'thuishoren'. Deze auteurs en kunstenaars stellen dominante vormen van kennis ter discussie, door het voorstellen van alternatieven voor afwezigheid. Hun specifieke standpunten en werk, als het ware 'policed' door museale archieven, functioneren in mijn dissertatie als voorbeelden van sprekende afwezigheden.